

ЕГЕМЕН

ЖАРАТАН

Өзі болмаса да көзі дерлік жәдігерлер жинақталған елордадағы С.Сейфуллин мұражайы туралы сөз

Мұражай туралы ұғым осыдан екі жарым мың жыл бұрын пайда болған деген болжам бар. Көне гректер муза шырақтарын жағатын орынды мусейон деп атаған көрінеді. Келе-келе ол әдебиетшілер мен ғұламалар бас қосатын өнер ошағына айналған дейді. Міне, музей, біздіңше – мұражай ұғымының түпқазығы сол мусейон сөзінде жатыр. Өркениетті елдерде мұражай – мемлекеттің басты құндылықтарына кіреді. Өйткені, сол елге сапарлап барған көкірегі ояу, көзі ашық жолаушы мұражайға соқпай кетпейді.

Тағдыры талай тәлкекке түсіп, небір аласапыран арпалысты бастан кешірген кешегі Ақмола тәуелсіз Қазақ елінің елордасына айналып, Астана атанған тұста осыдан ширек ғасыр бұрын ашылған Сәкен Сейфуллин мұражайының да айы оңынан туып, жұлдызы жарқырай түсті. Халқымыз азаттыққа жету жолында қаншама тайғақ кешу, тар кезенді басынан кешірген болса, Сәкен мұражайының тағдыры да ақынның өз тағдырындай тартысқа толы болды.

1984 жылы Сәкен Сейфуллиннің 90 жылдығын атап өту мерекесі қарсаңында ол кезде Целиноград аталған Ақмола өңірінің бір топ өрелі азаматтары Қазақстан Компартиясы Орталық Комитеті мен Қазақ КСР Министрлер Кеңесіне хат жазып, дала дауылпазына ескерткіш орнатып, мұражай ашуды сұрайды. Алайда, көптің тілегі бірден орындалмайды, тыңгерлердің кейбір тобы Сәкенге ескерткіш орнатып, мұражай ашуға үзілді-кесілді қарсылық білдіреді. Соған қарамастан сол кездегі Целиноград облыстық тарихи және мәдени ескерткіштерді қорғау қоғамы кеңесі төрағасының орынбасары Молдахмет Досаев бастаған жергілікті ұлт өкілдерінің табанды күресінің арқасында хат жолданғаннан төрт жыл өткеннен кейін – 1988 жылы ақпан айында ғана Қазақ КСР Министрлер Кеңесінің шешімімен облыстық Сәкен Сейфуллин мұражайын ашуға қаулы шығады. Құдай ондағанда, бұл құжатқа сол кездегі Қазақ КСР Министрлер Кеңесінің Төрағасы, бүгінгі Елбасымыз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың өзі қол қояды. Артынан – 1995 жылы тамыз айында Мемлекет басшысы ақын мұражайына арнайы атбасын бұрып: «Асыл бабамыз Сәкен Сейфуллиннің аруағы тәуелсіз елімізді желеп-жебеп жүрсін!» деген қолтаңбасын қалдырады. Осы екі оқиғаның өзі-ақ бір тылсым күштің бар екеніне көңіл сендіреді.

Міне, ашылғанына 25 жыл толып отырған Сәкен мұражайы дүниеге осылай келген. Бұл – Қазақ елінің асыл перзенті, дауылпаз ақын, мемлекет және қоғам қайраткері Сәкен Сейфуллинге арналған бірден-бір тарихи ескерткіш еді. Мұражай ашылуы ашылғанымен, оны жан-жақты жабдықтау, төрт құбыласын түгендеу оңай шаруа болмады. Ауыр жүкті мұражайдың тұңғыш басшысы, қазақтың қайсар қызы Роза Иманғалиқызы Асылбекованың қайыспай көтере білгенін айта кеткеніміз абзал. XIX ғасырда салынған екі ағаш үй ол кезде

қазіргідей жайнап тұрған жоқ еді. Роза апамыз қос ғасырдың куәсіндей осы екі ескі үйді қайта жөндеуден өткізгенде тозған тонды жамағандай күй кешіпті.

Ол кезде Сәкеннің артында қалған мұраларын қызғыштай қорып, көзінің қарашығындай сақтап жүрген жары Гүлбаһрам бұл дүниеден озған еді. Алайда, Сәкеннің көзін көрген адамдар, ет жақын туыстары бар болатын. Роза апамыз өз жұмысын ең алдымен Сәкенге қатысты құжаттардың көшірмелерін, отбасы тұтынған заттарын жинастырудан бастайды. Аз уақыт ішінде мұражай қызметкерлерін Мәскеудегі кинофотоқұжаттар мұрағатына, Алматыдағы мемлекеттік мұрағаттар мен мұражайларға, Сәкен қызмет атқарған Қызылорда, Ташкент қалаларына, туған жері Жезқазғандағы – Жаңаарқа ауданына, өзі жырға қосқан Көкшетауға жіберіп, іздестіру жұмыстарын жүргізеді. Ақынды көрген көзі тірі кісілермен кездесуге мүмкіндік жасайды. Соның арқасында мұражайдың негізгі және қосымша қоры жинақталады. Атап айтсақ, Сәкеннің 1930 жылы киген костюмі, 1934 жылы өзбек достары сыйлаған тақиясы мен шапаны, шетелге демалғанда сатып алған чемоданы, жолға шыққанда қолға ұстайтын саквояжы, отбасында тұтынған ыдыс-аяқтары, қабырға және қол сағаты, қаламы, жазу машинкасы, қолжазбалары, қалпағы, мойын орағышы, өзі жатқан ақ керуеті және тағы басқа көптеген дүниелері мен құжаттары, фотосуреттері мұражай төрінен орын алады. Сондай-ақ, Сәкенге қатысты жәдігерлер мен фотолардың, құжаттардың жиналуына ақынның туған інісі Мәжиттің әйелі Әмина, қыздары Рымжан, София, Бағдат және басқа жақындары белсене атсалысады. Мұражайдың қалыптасуына және ғылыми қызметкерлерінің жан-жақты ізденуіне Есмағамбет Ысмайылов, Серік Қирабаев, Тұрсынбек Кәкішев, Жайық Бектұров, Сәйділ Талжанов, Амантай Сатаев, Амантай Кәкен сынды сәкентанушы ғалымдар мен белгілі қаламгерлердің сүбелі де бағалы еңбектері адастырмас бағдаршам болғаны анық. Айтулы ағаларымыздың Сәкен рухына сіңірген ерен еңбектеріне ел-жұрт дән риза. Мұражайға Роза апамыздан кейін басшылыққа келген қос Серік – ақын Тұрғынбекұлы мен әнші Оспанов та Сәкен рухына адал болды. Екі азамат та мұражай тарихында есте қаларлық игілікті істер атқарды.

9 жасында Нілдідегі орыс мектебінде сауат ашып, содан кейін Ақмола мен Омбыда оқыған, алғашқы жинағы 20 жасында, яғни 1914 жылы Қазан қаласында жарық көріп, содан бастап 1938 жылы жазықсыз опат болғанға дейінгі аралықта қазақ поэзиясының аспанында еркін самғаған дала дауылпазы қайран Сәкен!.. Осындайда жаңа заманның жаңа әдебиетін жасауда қазақ қаламгерлерінің серкесіне айналған тұғыры биік тұлға туралы қара сөздің хас шебері Ғабит Мүсіреповтің: «Сәкен қазақ әдебиетінің негізін бірден-бір қалаушы, көшбасшысы болды. Тарих оған жүктеген міндетті ешқайсымыз атқара алған жоқпыз. Тарихқа зорлық жүрмейді», деген сөзі ойға еріксіз оралады.

Иә, ақын ағаның халық үшін атқарған қайраткерлік қызметі ұшан-теңіз. 1922 жылы Халық Комиссарлары Кеңесінің Төрағасы болды. Осы қызметте отырғанда ол ұлт тағдырына қатысты түйіні шешілмеген қордалы мәселелерді шешіп берді. Арнайы декрет қабылдаттырып, қазақ тілін мемлекеттік тілге айналдырды. Ең бастысы, 1922 жылы «Еңбекші қазақ» газетіне «Қазақты қазақ дейік, қатені түзетейік!» деп мақала жазып, 1925 жылға дейін «киргиз» боп келген ұлттың төл атын қайтарып, Қазақ елі деп атаған да осы Сәкен Сейфуллин болатын. Бұл

теңдессіз ерлік еді. 1923 жылы үкімет басында отырған шақта ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсыновтың елу жылдық мерейтойын өткізіп, өзі баяндама жасады. Сонда: «Қазақтың ол уақыттағы кейбір оқығандары уез, губерния соттарына күш салып, тілмәш болып, кейбірі арын сатып ұлықтық іздеп жүргенде, Ахмет қазақ ұлтына жанын аямай қызмет қылды... Халықтың арын іздеп, өзінің ойға алған ісі үшін бір басын бәйгеге тікті», деп зерделі сөз айтқан тағы Сәкен болатын. Ақынның және бір ерлігі – 1935 жылы ол кезде атын атауға тыйым салынған Шәкәрім Құдайбердіұлының «Ләйлі-Мәжнүн» дастанын жариялағаны еді.

Сәкен Сейфуллиннің 1994 жылы Ақмолада өткен 100 жылдық тойында халық жазушысы Әбіш Кекілбаев ағамыз: «Бүгінгі той иесі – Сәкен Сейфуллин. Ең алдымен ол қазақтың классик ақыны. Сәкен теңдік, бақыт, еркіндік аңсаған тұлға еді. Сол жолда өзі де «тар жол, тайғақ кешуден» өтті. Проза саласындағы шығармаларының шыңы аталатын романына адам бойындағы ерлік, табандылық, сенім қасиеттерін арқау етуі сондықтан. Азап вагонынан, абақтыдан аман өткен сол аяулы жанды отыз жетінің зұлматы жалмағанына жаның сыздайды», деп айтқан пікірі қашанда құнды. Ата-бабамыз көксеген, Алаш арыстары армандаған азаттықты Сәкен аңсамады деймісіз? Рас, ақынның ақ жүрегі өзі қолымен орнатқан Кеңес өкіметіне имандай сенді. Сол жолмен халқын бақытқа жеткізгісі келді. Алайда күткен үміті ақталмады. Жан жүрегімен жырлаған қызыл өкіметі өзін қызыл қанға бояды. Тағдырдың жазуы солай. Кеңес өкіметіне Сәкен ғана емес, жарты әлем сенді. Ол үшін ақынды кінәлаудың реті жоқ. Сәкеннің тағдыры туған халқының тарихымен егіз. Бүгінгі біз жеткен азаттық таңына Сәкеннің көзі жетпесе де сөзі жетті, рухы жетті.

... Сәкен мұражайының шырақшысы болып мен келгелі де биыл екі жылдан асты. Осы уақыт ішінде мұражай қызметкерлері отырған екінші үйге толық қалпына келтіру және жөндеу жұмыстары жүргізілді. Мұражайға тиесілі аула коршауға алынып, күзет үйі салынып, автоматты шлагбаум орнатылды. Мұражайда тұрған жәдігерлердің реэкспозициялық жұмыстары жасалып, жаңартылды. Жыл сайын экспонаттарды қайта қалпына келтіру шарасы жүргізіліп отырады. Барлық кабинеттер жаңа жиһаздармен, компьютерлермен жабдықталды. Қызметтік көліктері де жаңартылды. Осының бәрі Сәкен мұражайының да Астана қаласының әкімі Иманғали Тасмағамбетовтің тікелей назарында болғандығының нәтижесі. Бүгінде мұнда кірген адам Сәкеннің балалық шағынан бастап, «тар жол, тайғақ кешуге» толы бүкіл өмірімен, сан қырлы, сан салалы шалқар шығармашылығымен, қан кешіп жүріп халқына сіңірген ұлан-ғайыр еңбегімен таныса алады. Алайда, ұлы тұлғаның байтақ әлемі мұнымен шектелмейді. 1957 жылы ақын ақталғаннан бері ол туралы қаншама көркем туындылар дүниеге келді. Қаншама өлеңдер, поэмалар, прозалық шығармалар жазылды. Сәкеннің шығармалары негізінде түсірілген кинофильмдердің өзі бір төбе. Бұл ретте әйгілі әртісіміз Досқан Жолжақсынов ойнаған «Бандыны қуған Хамит» фильмін айтсақ та жеткілікті. Сәкен бейнесін сомдаған драмалық шығармалар қаншама? Сурет, бейнелеу өнерінде де Сәкен тұлғасы жарқырай ашылған.

Қазіргі таңда мұражай қорындағы жәдігерлердің жалпы саны – 5696 дана. Оның ішіндегі негізгі қорда – 2645 дана. Қосымша қорда – 3051 дана. Ал, мұражай төрінен орын алған жәдігерлер 530 дана ғана. Өкінішке қарай, мұражайдың

тарлығына байланысты Сәкенге тікелей қатысты негізгі қордағы дүниелерді толығымен көрсетіп, насихаттауға мүмкіндік жоқ. Ең қиыны, қыруар жәдігерлерді жертөледе сақтап отырмыз. Сондай-ақ, Астанадағы зиялы қауым, ақын-жазушылар бас қосатын рухани шаңыраққа айналып отырған мұражайда мәдени-әдеби шараларды өз деңгейінде өткізе алмай жүрміз. Кіреберістегі 30-40 адамдық шағын залға келушілер сыймайды. Осы мұқтаждықты айтып, мүмкіндік болса, мұражай қызметкерлері отырған екінші үйді де мұражайға айналдырып, Сәкен ескерткішінің артқы жағындағы алаңқайға екі қабатты шағын үй салынса, ол үй «Сәкеннің шығармашылық үйі» деп аталса, бірінші қабаты – жазушылар бас қосатын жүз кісілік залдан тұрса, екінші қабаты офис болса, Сәкен мұражайы Астананың көркіне сай үлкен рухани шаңыраққа айналар еді деген тілекпен Премьер-Министр Серік Ахметовтің атына хат жолдаған едік. Таяуда Үкімет үйінен қуанышты хабар келді. Үкімет басшысы ұсынысымызды қолдап, болашақ үйдің жобасын жасап, келесі жылдың бюджетіне енгізуді Мәдениет және ақпарат министрлігіне тапсырыпты.

Иә, аспанында сұңқар Сәкеннің қанатының суылы, топырағында тұлпар Сәкеннің тұяғының дүбірі қалған кешегі Ақмола – бүгінгі тәуелсіз Астана асыл Сәкенін, аяулы Сәкенін ешқашан ұмытпақ емес. Бүгінгі Сәкен мұражайының мүшелтойының Астана төрінде дүбірлеп өтіп жатуы да соның куәсі.

Осындайда ойға түседі, елім деп еңіреп өткен тарихи тұлғаларға өз қалтасынан қаржы шығарып, байтақ даланың түкпір-түкпіріне ескерткіш орнатып жүрген асыл азамат Қуат Есімхановты бәлкім біреу біліп, біреу білмес. Осыдан біраз жыл бұрын Қуат ініміз екі жасында репрессия құрбаны болған Сәкеннің ұлы Аянға да ескерткіш орнатты. Екеуміз Көкшетау қаласындағы зиратқа жерленген Аянның басына тас орнатуға бара жатқан жолда ойыма төмендегі өлең шумақтары оралған еді:

Еске алып басқан күнді қара тұман,
Ескерткіш тас тұрғыздық ел атынан.
Үзілген бір қауырсын жатыр мұнда,
Сәкендей ақ сұңқардың қанатынан.
Айдауда бара жатып аяулы ана,
Көз жұмған құшағында Аян бала.
Көргендер іштен тынып күрсініпті,
Көмегі амалсыздың – аяу ғана.
Қатыгез қай заманда жендет деген,
Сәбиін өз қолынан жерлетпеген...
Жанары жасқа толып Гүлбаһрамның,
Өлгенше көкірегінен зар кетпеген.
Сәкендер қызыл қанды кешіп өлді,
Аламыз кімнен оның өшін енді?
Сұмдықтың халық көрген бір куәсі –
Аянға орнатылған осы белгі...

Өлеңнің: «Үзілген бір қауырсын жатыр мұнда, Сәкендей ақ сұңқардың қанатынан», деген екі жолы Аянның көктасына жазылды. Тағдырдың ауыр сынын тірісінде де, өлісінде де көтерген Сәкеннің серпінді қанатының үлбіреген

қауырсыны үзілгенімен, оның халқының ұлы жүрегімен бірге соққан асқақ рухы
мәңгі тірі!

Несіпбек АЙТҰЛЫ,